

Özbekistan ve Macaristan'ın 2000 Yılından Sonraki Siyasi ve Ekonomik İlişkileri

Dr. Maksat ACIKAN UULU

1. Giriş

Özbekistan ve Macaristan arasındaki diplomatik ilişkiler, 3 Mart 1992 tarihinde kurulmuştur. Coğrafi olarak birbirinden uzak konumları ve bağımsızlıklarını kazandıktan sonraki ilk yıllarda Orta Asya'nın diğer ülkelerinin karşılaştığı ekonomik zorluklar, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel oluşturmuştur. Genel olarak, 2000 yılına kadar olan dönem, iki taraflı ilişkilerin oluşum aşaması olarak değerlendirilebilir. 2000'li yılların başlarında siyasi ilişkilerde aktif bir canlanma başladığı gözlemlenmiştir. 2002 yılının Ekim ayında Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov'un Macaristan'a resmi ziyareti gerçekleştirilmiştir. Üst düzeydeki bu resmi ziyaret, iki ülke arasındaki gerçek siyasi ve ekonomik ilişkilerin başlangıcı olmuştur. Ziyaret kapsamında hükümetler arasında "Yatırımların Karşılıklı Korunması ve Teşvik Edilmesi" ile "Yolcu ve Yük Taşımacılığı" konularında anlaşmalar imzalanmıştır. Ardından 2008 yılının Nisan ayında iki ülke hükümetleri arasında "Çifte Vergilendirmeyi Önleme ve Gelir ile Sermaye Üzerinden Alınan Vergilerde Kaçakçılığı Engelleme" konvansiyonu imzalanmıştır. Genel olarak, 2010 yılına kadar yapılan iki taraflı hukuki ve siyasi anlaşmalar, ekonomik ilişkilerin daha da gelişmesi için hazırlık aşaması olarak

değerlendirilmiştir [1].

Macaristan, "Doğuya Açılım" (Macarca "Keleti Nyitás") adlı yeni dış ticaret stratejisini 2010 yılında uygulamaya koymaya başlamıştır. Yeni stratejinin temel amacı, Macaristan'ın ihrac ettiği ürünlerin Avrupa Birliği üyesi ülkelerin dışındaki Türkiye, Rusya ve Orta Asya ülkeleriyle ekonomik ilişkileri canlandırarak, komşu ülkelerin pazarına olan bağımlılıktan kurtulmaktır. Bu doğrultuda 2018 yılına kadar Macaristan'ın ihracatının üçte birini Avrupa Birliği dışındaki ülkelere yapma hedefi belirlenmiştir [2]. Özellikle, 2015 yılı sonunda Macaristan'ın ihracatının tarihî bir rekor kırarak 90 milyar avroya ulaşmış olması göz önünde bulundurulduğunda, Orta Asya ülkeleriyle iş birliği ve bu pazarlarla etkileşimin, tüm taraflar için faydalı olacağı açıkça görülmüştür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Macaristan için öncelikli hale gelen konulardan biri, ekonomik ilişkileri geliştirmeye yönelik Orta Asya ülkeleriyle iş birliği ihtiyacı olmuştur. Özbekistan, Macaristan'ın Orta Asya bölgesinde Kazakistan'dan sonraki en büyük ikinci ortağı olması nedeniyle önemli bir ülke olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, Macaristan'ın 2010 yılında Özbekistan ile aktif iş birliğine geçmek için çaba göstermeye başladığı gözlemlenmiştir. Örneğin 2010 yılında ekonomik

ilişkileri geliştirmeye yönelik “Özbekistan-Macaristan” Hükümetlerarası Ekonomik İş Birliği Komisyonu toplantısı gerçekleştirilmiştir. Kısa bir süre sonra, 7 Kasım 2011’de Taşkent’te Macaristan Cumhurbaşkanı Pál Schmitt’in resmi ziyareti düzenlenmiştir. Bu ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerde yeni yönlerin belirlenmesine olumlu bir katkı sağlamıştır. Özellikle özel sektör iş birliklerine kapı açan “Özbekistan-Macaristan” iş forumu da düzenlenmiştir [3]. Bu tür etkinlikler, ekonomik ilişkilerin iyileştirilmesine önemli bir teşvik olmuştur.

Genel olarak 2010-2013 yılları arasında iki ülke arasındaki ticaret hacmi ortalama 46 milyon dolar civarında olmuştur. Özbekistan, Macaristan’a gübre, hazır tekstil ürünleri ve diğer malları ihraç ederken, Macaristan’dan ise ilaç ürünleri, mekanik ekipmanlar, optik ürünleri ve diğer malları ithal etmiştir. 2013 yılında Özbekistan’da Macar yatırımcılarının katılımıyla 4 işletme kurulmuş ve faaliyet göstermiştir. Bu işletmelerden 3’ü ortak girişim olarak, biri ise %100 Macar sermayesiyle kurulmuştur. Macaristan’ın tanınmış “AK Gedeon Richter”, “ENIKO Kft”, “LLC Horus Intertrade & Consulting” ve “EGIS” şirketleri Özbekistan’da faaliyet gösterme izni almıştır. Öte yandan, 2020 yılının sonunda iki ülke arasındaki ticaret hacmi 109,3 milyon dolara ulaşmıştır [4].

2021 yılında, Özbekistan’da Macar tarafının katılımıyla 10 işletme kurulmuş, bunların 6’sı ortak girişim olarak, 4’ü ise %100 Macar sermayesiyle faaliyete geçmiştir. Karşılaştırmalı olarak, 2016 yılında Özbekistan’da Macar yatırımcıların sermayesiyle kurulan yalnızca 3 işletme bulunmaktaydı.

2021 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 114,8 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, bunun 1,1 milyon doları ihracat, 113,7 milyon doları ise ithalat olmuştur. İki ülkenin ticaret hacmi üzerinde pandemi olumsuz bir etki yaratmış olsa da ticaret hacminde ciddi bir düşüş gözlemlenmemiştir.

Eğitim alanında iş birliği canlanmıştır. 2018 yılından itibaren Macaristan, Özbekistanlı öğrencilere kendi üniversitelerinde eğitim almaları için her yıl burs kontenjanları tahsis etmeye başlamıştır. 2021 yılında Özbekistanlı öğrencilere verilen burs kontenjanlarının sayısı 150’ye kadar artırılmıştır. Üniversiteler arası iş birliği, Erasmus projesi kapsamında

da yürütülmeye başlanmıştır.

İki ülke arasında 2020 yılından sonra tarım alanındaki iş birliği de canlanmıştır. Macaristan, tarım alanında bilimsel araştırmalar ve tarım ürünlerinin işlenmesi konusunda Avrupa’nın önde gelen ülkelerinden biridir. Tarım alanındaki iş birliğinde ana odak hayvancılık ve gıda sanayisi olmuştur. Macaristanlı şirketlerin aktif katılımıyla kümes hayvancılığı alanında potansiyel projeler geliştirilmiştir.

İki ülke, meyve yetiştiriciliği, süt ürünlerinin işlenmesi ve balıkçılık sektörlerinde iş birliği fırsatlarını araştırarak eski yöntemleri yeni teknolojilerle değiştirmeye odaklanmıştır. Tarım sektöründe iş birliğiyle ilgili bazı ortak projeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. Taşkent bölgesinde Macaristan’ın “Tarım ve Doğa Bilimleri” Üniversitesi ile birlikte “Özbekistan-Macaristan” Patates Yetiştirme Bilim Merkezi kurulmuştur. Bu merkez, Macar patates çeşitlerini test etme ve tohumluk patates üretimiyle uğraşmaktadır [5]. Bunun yanı sıra, Özbekistan’dan Macaristan’a fasulye, kuru üzüm ve kuru erik ihraç edilmektedir. Macaristan’dan ise mısır ve patates tohumları ithal edilmektedir.

Macaristan, Özbekistan’da üzüm fidanı üretimi konusunda danışmanlık ve teknik destek sağlamaya başlamıştır. Bilimsel alanda ise Macaristan, Özbekistanlı uzmanlara patatesin genetik mühendisliği ve moleküler seleksiyonu konularında staj imkânı sunmayı planlamaktadır [6].

Turizm alanındaki iş birliğini geliştirmek amacıyla, 2018 yılının Şubat ayından itibaren Özbekistan, Macaristan vatandaşları için kolaylaştırılmış vize rejimini uygulamaya koymuştur. Bu kolaylaştırılmış vize rejimi, iki ülke arasında turizm sektöründeki iş birliğini geliştirmeye yönelik önemli adımlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

İki taraflı siyasi ve ekonomik ilişkilerin yeni aşaması 2021 yılına denk gelmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri, 29 Mart 2021 tarihinde Macaristan Başbakanı Viktor Orbán’ın Özbekistan’a gerçekleştirdiği resmi ziyarettir. Ziyaret sırasında, siyasi, ticari-teknik ve kültürel-insani alanlarda iş birliğini geliştirme konusundaki ortak kararlılık net bir şekilde gözlemlenmiştir. Bu etkinlik çerçevesinde Stratejik Ortaklık Bildirgesi adı verilen önemli bir belge kabul edilmiştir. Ayrıca, tarımdan nükleer enerjiye kadar her alanda ilişkileri geliştirme konusundaki ilgi taraflarca

dile getirilmiştir.

Stratejik Ortaklık Bildirgesinin kabul edilmesi, 2021 yılında Özbekistan-Macaristan ilişkilerinin stratejik ortaklık seviyesine yükselmesiyle gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Macaristan, Özbekistan ile iş birliğini en üst siyasi düzeye taşıyan Avrupa Birliği'nin ilk ülkesi olmuştur.

Bu resmi ziyaret sırasında taraflar, yakın gelecekte ikili ticaret hacmini 500 milyon dolara çıkarmayı kararlaştırmıştır. Ayrıca, iş forumunun sonuçlarına göre 1 milyar doları aşan yatırım ve ticaret anlaşmaları imzalanmıştır [7].

İkili ilişkilerin gelişmesine ivme kazandıran bir diğer önemli olay, Şevket Mirziyoyev'in 3-4 Ekim 2022 tarihlerinde Budapeşte'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret olmuştur. Bu resmi ziyaret, 2021 yılında Viktor Orbán'ın Özbekistan'a yaptığı resmi ziyaretin bir karşılığı olarak değerlendirilmiştir. Ziyaretin gündeminde ekonomik ve kültürel-insani ilişkiler, stratejik ortaklığın derinleştirilmesi ve çok yönlü iş birliğinin genişletilmesi konuları yer almıştır. Ayrıca liderler, uluslararası ve bölgesel politikalar, özellikle "Türk Devletleri Teşkilatı" (TDT) çerçevesindeki iş birliği süreçleri hakkında fikir alışverişinde bulunmuşlardır [8].

Liderlerin görüşmesinin ardından, hükümetler ve bakanlıklar arasında 15 anlaşma imzalanmıştır. Ayrıca, tarım, ulaşım, eczacılık, tekstil, gıda, elektrik enerjisi, su tasarrufu ve sanayi alanlarında iş birliği kararı alınmıştır. Ek olarak, taraflar iki ülke arasındaki ticaret hacmini 500 milyon dolara çıkarmayı kararlaştırmışlardır [6]. Resmi ziyaretin çerçevesinde taraflar ilişkileri "stratejik ortaklık" seviyesine taşımaya yönelik bir "Ortak Bildiri" imzalamıştır [9].

İki taraflı ilişkilerin yeni bir seviyeye çıkmasına neden olan bir diğer önemli faktör, her iki ülkenin çıkarlarıyla uyumlu olan "Orta Koridor" projesiyle ilgili ortak ekonomik çıkarlar ve Türk Devletleri Teşkilatı'na (TDT) üyelik olmuştur. Bu unsurlar, taraflar arasındaki ilişkilerin gelişimini hızlandırmış ve iş birliğini daha da derinleştirmiştir.

Özellikle son yıllarda ekonomik ve siyasi ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik iki tarafın aktif iş birliğini hızlandıran önemli bir gelişme, 2022 Şubat ayında başlayan Rusya-Ukrayna savaşı olmuştur. Rusya-Ukrayna savaşı sonrasında giderek daha fazla önem kazanan "Orta

Koridor" projesinin geliştirilmesinde, iki ülkenin coğrafi olarak buldukları yerin önemli bir rol oynadığı göz önünde bulundurulduğunda, taraflar arasında coğrafi bir bağımlılık olduğu söylenebilir. Macaristan, daha önce kullandığı gazının yaklaşık %85'ini Rusya'dan ithal ediyordu. Savaş nedeniyle Avrupa Birliği'nin Rusya'ya uyguladığı yaptırımlar, Macaristan'ın enerji güvenliğini tehdit etmeye başlamıştır. Bu durumda, Orta Asya ülkeleri, özellikle gaz rezervleriyle zengin olan Özbekistan, iş birliğini güçlendirecek önemli bir ülke haline gelmiştir.

Bunun yanı sıra, "Orta Koridor" projesi, iki ülkenin coğrafi açıdan önemli pozisyonlarını sadece güçlendirmekle kalmayıp, aynı zamanda aralarındaki mal ticaretini de artıracak önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Bu proje, özellikle Asya ile Avrupa arasındaki ulaşım ve ticaret yollarının daha verimli hale gelmesine katkıda bulunarak, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin daha da gelişmesini sağlayacaktır.

Türk Devletleri Teşkilatı (TDT) 2022 yılı 11 Kasım'da gerçekleştirdiği zirve, Viktor Orbán'ın bu teşkilatın üyesi olan Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev ile görüşüp meseleleri çözmesi bakımından iyi bir fırsat sunmuştur. Görüşme sonrasında Macaristan Başbakanı, "Mevcut savaş ve yaptırımların ortaya çıkardığı kriz ortamında tüm Avrupa, Macaristan da dahil olmak üzere, ekonomik kalkınma hızını kaybetmemek için mücadele ediyor. Ancak bu durumda, biz bölgedeki stratejik ortağımız Özbekistan ile iş birliğimizi yavaşlatmamaya çalışıyoruz" şeklinde bir açıklama yapmıştır [10].

2023 yılı, iki ülke için oldukça önemli bir yıl olmuştur. Son yirmi yıl boyunca planlanan bazı ekonomik projeler hayata geçirilmiştir. Örneğin Özbekistan ve Macaristan'ın turizm alanında iş birliğini güçlendirmek ve Özbekistan'ın Avrupa pazarlarıyla bağlarını iyileştirmek amacıyla, 2023 yılının Ağustos ayında iki ülkenin başkentlerini bağlayan doğrudan "Taşkent – Budapeşte – Taşkent" güzergâhında hava yolu seferi başlatılmıştır. Ayrıca, Macar şirketleri tarafından Özbekistan'da gerçekleştirilecek somut projeleri finanse etmek amacıyla 50 milyon avro sermayesi olan ortak bir yatırım fonu kurulmuştur. 2025 yılında bu yatırım fonunun sermayesinin 150 milyon dolara çıkarılması planlanmıştır.

Eğitim alanında, Macaristan'ın yükseköğretim kurumlarında burs alan Özbek öğrencilere verilen kontenjan sayısı 170'e kadar çıkarılmıştır [9]. Ayrıca nükleer enerji ve sağlık sektörlerinde de anlaşmalar yapılmıştır. Ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla, Özbekistan'da Macar ve Avrupa şirketleri için özel bir ekonomik bölge kurulma süreci tamamlanmıştır. Son yıllarda, Özbekistan, ürünlerini Avrupa pazarına ihraç etme noktasında Macaristan'ı önemli bir ülke olarak konumlandırmıştır [11].

Özbekistan ile Macaristan arasındaki ticaret hacminin çok hızlı bir şekilde gelişmese de yavaşça ve istikrarlı bir şekilde büyüdüğü gözlemlenmektedir. Karşılaştırmalı olarak, 2010-2013 yılları arasında iki ülke arasındaki ticaret hacmi ortalama 46 milyon dolar civarındaydı. 2020 yılı itibariyle ikili ticaret hacmi 109,3 milyon dolara çıkarken, 2023 yılında bu rakam 200 milyon dolara ulaşmış ve 2022 yılına kıyasla %15 oranında bir artış göstermiştir.

Özbekistan'ın Macaristan'a ihracatının başlıca ürünleri tekstil ürünleri, tarım ürünleri ve minerallerden oluşmaktadır. Macaristan ise Özbekistan'a makineler ve ekipmanlar, farmasötik ürünler ve kimyasal mallar ihracatını artırmıştır. 1990'ların başından itibaren kurulan ikili resmi ilişkilerle, Macaristan Özbekistan ile iş birliğinde farmasötik, makine ekipmanları, kimya ve tarım sektörlerine odaklanmıştır. Son yıllarda, Macaristan'dan ileri teknoloji makinelerinin ithalatı artmıştır. Özbekistan ise işlenmemiş tarım ürünleri ve mineral ürünler ihraç etmektedir [12].

İki taraflı ekonomik ilişkiler 1992 yılında kurulmuş olsa ve ticaret değişiminde ilerlemeler kaydedilmiş olsa da Macaristan'dan gelen yatırımlar yüksek seviyelerde olmamıştır. Ancak, 2021 yılından sonraki aktif siyasi iş birliği, yüksek düzeydeki başkanlık görüşmeleri, Özbekistan'daki siyasi istikrar ve ekonomik reformlar, dış yatırımcıların ilgisini artırmıştır. Dış yatırımcılar arasında Macar yatırımcılar için de daha uygun şartlar oluşturulmuştur. 2023 yılı itibariyle Özbekistan'a toplamda 22 milyar dolar dış yatırım yapılmıştır [13].

Aynı yıl, Macaristan'ın Özbekistan'a yaptığı doğrudan yabancı yatırımın toplam miktarı 50 milyon dolara ulaşmıştır [14]. Ayrıca, Macar "OTP Group", "Joyson Safety Systems" ve "Bonafarm" şirketleri, Özbekistan'da toplam değeri 500

milyon dolar olan projeleri yürütmektedir. 2024 yılında Macar şirketleri için Özbekistan'da özel bir ekonomik bölge oluşturulması ve Orta Asya'nın doğrudan yatırım fonunun ofisinin açılması konusunda aktif çalışmalar sürdürülmüştür. Kimya sanayi, farmasötik, agro biznes, gayrimenkul inşaatı ve balıkçılık gibi sektörlerde de ortak yatırım projeleri başlatılmıştır.

Özbekistan ile Macaristan arasındaki ticaret hacmi, 2024'ün ilk çeyreğinde 2023'ün aynı dönemine kıyasla 6 kat artmıştır. Turizm sektöründeki iş birliğini genişletmeye yönelik olarak 2024-2030 yıllarına kadar bir ortak program kabul edilmiştir. Daha önce 2018 yılında Özbekistan, Macar vatandaşları için kolaylaştırılmış vize rejimi getirmişti. 2023 yılında ise "Taşkent – Budapeşte – Taşkent" güzergâhında doğrudan uçuşlar başlatılmıştır.

2024 yılında iki ülkenin de üye olduğu, son yıllarda etkisi artan güçlü Türk Devletleri Teşkilatı'nın (TDT) 11. zirvesi Kırgızistan'da gerçekleştirilmiştir. Bu örgüte gözlemci olarak katılan Macaristan, yalnızca Özbekistan ile değil, Orta Asya'da yer alan Türk kökenli ülkelerle de siyasi ve ekonomik ilişkilerini geliştirmek bakımından bu örgüte önemli bir rol atfetmektedir.

Kaynakça

1. <https://podrobno.uz/cat/economic/uzbekistan-vengriya-razvitie-otnosheni/>
2. Orbán: Keleti szél fúj [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://index.hu/belfold/2010/11/05/orban_keleti_szel_fuj/ (25 марта 2022).
3. <https://www.gazeta.uz/ru/2011/11/07/bf/>
4. <https://invest.gov.uz/ru/mediacenter/news/uzbekistan-hungary-on-the-way-to-expand-the-scope-of-mutually-beneficial-cooperation/>
5. Инфографика: Торговля Узбекистана с Венгрией <https://www.cer.uz/ru/news/news/infographics-uzbekistans-trade-with-hungary>
6. Узбекистан - Венгрия: развитие сотрудничества в аграрном секторе <https://yuz.uz/ru/news/uzbekistan---vengriya-razvitie-sotrudnichestva-v-agrarnom-sektore>
7. "President of Uzbekistan to Pay Official Visit

to Hungary”, President of the Republic of Uzbekistan, <https://president.uz/en/lists/view/5572>, (Дата обращения: 05.10.2022).

<https://president.uz/ru/lists/view/5580>

8. “Uzbekistan to Open Diplomatic Mission in Hungary”, AKI Press, https://akipress.com/news:681606:Uzbekistan_to_open_diplomatic_mission_in_Hungary/, (Дата обращения: 05.10.2022).

9. Сотрудничество между Венгрией и Узбекистаном <https://profi.travel/news/61500/details>

10. Авиасообщение, совместный фонд, фармацевтика. Какие соглашения достигнуты с Венгрией

<https://www.gazeta.uz/ru/2023/08/22/uzb-hungary/>

11. Узбекистан-Венгрия: общие достижения и успехи

<https://uznews.uz/posts/76034>

12. Узбекистан и Венгрия открывают новые возможности для бизнеса

<https://repost.uz/novie-vozmojnosti-v-vengrii>

13. По итогам 2023 года в Узбекистане освоено более 22 миллиардов долларов иностранных инвестиций, что в 1,8 раза больше предыдущего года

<https://gk-usbekistan.de/ru/2024/01/08/%D0>

14. Hungary Intensifies Strategic Cooperation with Uzbekistan”, Hungary Today, <https://hungarytoday.hu/hungary-intensifies-strategic-cooperation-with-uzbekistan/>, (Дата обращения: 11.11.2022).